

Σειρά:

**ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ
ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ**

Διευθυντές σειράς: **Μαρία Δημάση, Βασίλειος Μπάρος**

1

ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Προκλήσεις για την Παιδαγωγική της Ετερογένειας

Τιμητικός Τόμος
για τον Ομότιμο Καθηγητή
Σπύρο Χ. Πανταζή

Επιμέλεια:

Βασίλειος Μπάρος, Μαρία Δημάση
Θεοδώρα Γκαμπράνη, Γρηγορία-Καρολίνα Κωνσταντινίδου

Σειρά:

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ

Διευθυντές σειράς: **Μαρία Δημάση, Βασίλειος Μπάρος**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ
**ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ**

Προκλήσεις για την Παιδαγωγική
της Ετερογένειας

Τιμητικός Τόμος
για τον Ομότιμο Καθηγητή
Σπύρο Χ. Πανταζή

Επιμέλεια:

Βασίλειος Μπάρος

Μαρία Δημάση

Θεοδώρα Γκαμπράνη

Γρηγορία-Καρολίνα

Κωνσταντινίδου

ιδιάδραση

Παιδαγωγική της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Επιμέλεια: Νικόλαος Βασιλάκης, Γεώργιος Καραγιάννης

ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΜΟΣΥΣΗ

Προκλήσεις για την Παιδαγωγική
της Ετερογένειας

Copyright © 2016: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΑΔΡΑΣΗ

ISBN: 978-618-5059-63-7

ISBN set: 978-618-5059-62-0

Κανένα τμήμα του βιβλίου αυτού δεν αναπαράγεται, δεν αποθηκεύεται σε οποιοδήποτε σύστημα ηλεκτρονικό, μηχανικό, φωτοαντιγραφικό και δεν μεταβιβάζεται σε καμία μορφή και με κανέναν τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Μετάφραση ξενόγλωσσων κειμένων: Αικατερίνη Λαγαρία.

Ζωγραφιά εξωφύλλου («Ο Κόσμος των παιδιών»): Ελένη Μπάρου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΑΔΡΑΣΗ

Σουλίου 73, 13461 Ζεφύρι

Τηλ. 210-2474950, Fax. 210-2474902

e-mail: info@diadrassi.gr

e-mail: diadrassipublications@yahoo.gr

www.diadrassi.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ.....	15
ΜΕΡΟΣ Ι: ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	
Hans-Uwe Otto Η Παιδική Ηλικία – Ένα αιώνιο πρόβλημα για την κοινωνία.....	21
Heinz Sünker & Jo Moran-Ellis Νέα έρευνα για την Παιδική Ηλικία, πολιτική για τα παιδιά και συζήτηση για τα δικαιώματα των παιδιών.....	31
Ανδρέας Παπανδρέου Οικονομικά, ανθρώπινη ανάπτυξη και προσχολική αγωγή.....	59
Rita Braches-Chyrek Προσδιορισμοί της κοινωνικοπαιδαγωγικής συζήτησης: παιδιά και Παιδική Ηλικία.....	81
Δέσποινα Καρακατσάνη & Βασιλική Πλιόγκου Αναλύσεις της Παιδικής Ηλικίας και προοπτικές πρόσπισης των δικαιωμάτων του παιδιού. Η περίπτωση του Πολωνού παιδαγωγού Γιάνους Κόρτσας.....	101

Καρακατσάνη, Δ. & Πλιόγκου, Β. (2016). Αναλύσεις της Παιδικής Ηλικίας και Προοπτικές προάσπισης των δικαιωμάτων του Παιδιού. Η Περίπτωση του Πολωνού Παιδαγωγού Γιάννου Κόρτσακ. Στο συλλογικό τόμο: "*ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ Προκλήσεις για την Παιδαγωγική της Ετερογένειας* - Τιμητικός τόμος για τον Ομότιμο Καθηγητή Σπύρο Πανταζή", Επιμ.: Β. μπαρος, Μ. Δημάση, Θ. Γκαμπράνη, & Γρ -Κ. Κωνσταντινίδου, Εκδ. ΔΙΑΔΡΑΣΗ, Αθήνα, σελ.: 101 - 118.

Αναλύσεις της Παιδικής Ηλικίας και προοπτικές προάσπισης των δικαιωμάτων του παιδιού.

Η περίπτωση του Πολωνού παιδαγωγού Γιάννου Κόρτσακ

Δέσποινα Καρακατσάνη¹ & Βασιλική Πλιόγκου²

Η αναζήτηση της κοινωνικής υπόστασης της παιδικής ηλικίας των προηγούμενων εποχών, η συγκρότησή της, τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που της αποδίδονται, ο προσδιορισμός και η εξέλιξη των θεσμών με στόχο την ικανοποίηση των αναγκών των παιδιών οριοθετούν ένα διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον, κυρίως κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, για τη μελέτη της παιδικής ηλικίας και τα δικαιώματα του παιδιού (Δασκαλάκης, 2013).

Αναζητώντας έναν ορισμό για την έννοια της παιδικής ηλικίας, επισημαίνεται η ύπαρξη ποικίλων προσεγγίσεων, καθώς το παιδί και η παιδική ηλικία σηματοδοτούνται με βάση το κοινωνικοπολιτισμικό και το χωροχρονικό πλαίσιο στο οποίο εντοπίζονται κάθε φορά. Παράμετροι, όπως το φύλο, η φυλή, η κοινωνική τάξη, η ύπαρξη ή μη χρόνιων ασθενειών και αναπηριών, η εθνική καταγωγή, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, το οικογενειακό περιβάλλον που διαβιεί το παιδί, η γλωσσική έκφραση, αποτελούν μεταβλητές που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τη διερεύνηση και κοινωνική ανάλυση της παιδικής ηλικίας και της θέσης του παιδιού ως ερευνώμενου κοινωνικού υποκειμένου. Υπογραμμίζεται έτσι ότι η συνακόλουθη θεσμοθέτηση ορίων μεταξύ παιδιών κι ενηλίκων προκύπτει σε σχέση με τις εκάστοτε ιστορικές, κοινωνικοπολιτικές, οικονομικές συνθήκες, υποθάλλοντας συγχρόνως σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας (Μακρυγιάννη, 2003). Στις βιομηχανικά αναπτυγμένες κοινωνίες, η αναφορά στην ηλικία νοηματοδοτεί τη μετάβαση από μία βιολογική φάση στη ζωή ενός ατόμου στην επόμενη. Νοηματοδοτεί, όμως, ακόμη και την ύπαρξη ενός πλέγματος σχέσεων εξάρτησης που διέπονται από κανόνες και νόρμες συμπεριφοράς. Κατά τον τρόπο αυτό, ένα βιολογικό γεγονός, μια φάση ωρίμανσης του οργανισμού, χαρακτηρίζεται από στοιχεία που αποτελούν κριτήρια αδυναμίας και εξάρτησης και τα οποία χρησιμοποιεί κάθε πολιτισμός, συσχετίζοντάς τα με την ιδιότητα ενός υποκειμένου ως έμβιου όντος, για το χαρακτηρισμό του ως

---

¹ Καθηγήτρια του Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

² Δρ. Επιστημών Αγωγής ΑΠΘ, Ακαδημαϊκά Υπεύθυνη Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης και Ειδικής Αγωγής, Μητροπολιτικό Κολλέγιο Θεσσαλονίκης, Πρόεδρος της ΟΜΕΡ (Παγκόσμια Οργάνωση Προσχολικής Αγωγής) Παράρτημα Θεσσαλονίκης.

παιδιού. Με άλλα λόγια, μπορεί η ανωριμότητα και η εξάρτηση να είναι βιολογικά γεγονότα, η ποικιλομορφία όμως των τρόπων που αυτές προσλαμβάνονται αποτελούν πολιτισμικά γεγονότα, αναδεικνύοντας την παιδική ηλικία σε κοινωνική κατασκευή και σε κοινωνιολογική κατηγορία ως αυτόνομη μονάδα μελέτης κι ανάλυσης στο εκάστοτε, συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο (Πλιόγκου, 2006).

Καθώς η παιδική ηλικία εστιάζει στη γενική κατάσταση του να είσαι παιδί, η συγκεκριμένη έννοια σχετίζεται με μια αυθαίρετα καθορισμένη χρονική φάση της ζωής του ανθρώπου, αφού πρόκειται για μια υποκειμενική προσέγγιση ενηλίκων. Έτσι, η οικουμενική, ενιαία και ομοιογενής παιδική ηλικία θα πρέπει να αντικατασταθεί από πολλές με στόχο την αναγνώριση και κάλυψη όλων των εσωτερικών της διακυμάνσεων (Gittings, 1998). Κι ακόμη, θα πρέπει να επιτευχθεί ο ανασχηματισμός της παιδικής ηλικίας από τα ίδια τα παιδιά μέσα από τις δραστηριότητές τους στην καθημερινή τους ζωή και κυρίως μέσα από στρατηγικές και αντιστάσεις που επινοούν, με σκοπό τη διαχείριση της αποδιδόμενης θέσης τους στην κοινωνική δομή (Brannen, 1999). Πρόκειται δηλαδή για μια προσέγγιση στη μελέτη της ιστορίας της παιδικής ηλικίας, που εντοπίζεται η επικέντρωση όχι μόνο στη μελέτη της έννοιας «παιδί» αλλά τα παιδιά προσεγγίζονται ως διαμορφωτές των κοινωνιών του παρελθόντος, τα οποία έχουν ενεργό ρόλο. Κι αυτή η νέα τάση ιστορικής μελέτης της παιδικής ηλικίας, η αποκαλούμενη «*νέα ιστορία της παιδικής ηλικίας*» εμφανίζεται σχεδόν ταυτόχρονα με την κοινωνιολογική προσέγγιση του παιδιού ως δρώντος κοινωνικού υποκειμένου (Corsaro, 2005). Και ως κεντρικές προσεγγίσεις της Κοινωνιολογίας της Παιδικής Ηλικίας αναδύονται αυτή που υποστηρίζει ότι η παιδική ηλικία προσλαμβάνεται ως κοινωνική κατασκευή, εκείνη που τη σηματοδοτεί ως μεταβλητή κοινωνικής ανάλυσης και μια τρίτη που αναδεικνύει τα παιδιά ως ενεργούς διαμορφωτές της ζωής τους (Heywood, 2002).

Παρά τη συμφωνία των μελετητών ότι η παιδική ηλικία αποτελεί κατασκευή του 19ου αιώνα, οι απόψεις δίστανται όταν επιχειρείται η προσέγγιση της παιδικής ηλικίας κατά το παρελθόν. Μια σειρά μεταβλητών, όπως η δομή της οικογένειας, το κοινωνικό γόητρο των παιδιών, τα γνωρίσματα που της αποδίδει ο κοινωνικός περίγυρος, η νομική κατοχύρωση του παιδιού, η ύπαρξη ή μη θεσμών με επίκεντρο την παιδική ηλικία κ.ά. λαμβάνονται υπόψη με στόχο τη διερεύνηση της θέσης που θεωρεί την παιδική ηλικία σαφώς διαχωρισμένη από τις υπόλοιπες ηλικιακές – κοινωνικές κατηγορίες (Qvortrup, 2003). Ωστόσο, δύο φαίνεται να είναι οι κυρίαρχες θεωρητικές προσεγγίσεις. Αυτή που θεωρεί ότι η παιδική ηλικία αποτελεί κοινωνική κατηγορία που διαμορφώθηκε εξαιτίας των συνθηκών του 18ου αιώνα, ενώ πιο πριν η κοινωνία δεν είχε υιοθετήσει κάποιο επίσημο θεσμοθετημένο διαχωρισμό μιας πληθυσμιακής ομάδας με γνώμονα την ηλικία. Κι εκείνη που πρεσβεύει ότι η παιδική ηλικία είχε και πριν από το 18ο αιώνα ξεχωριστή θέση στην κοινωνία και μέσα στην οικογένεια, μόνο που η θέση αυτή ενισχύθηκε και βελτιώθηκε εξαιτίας των συγκεκριμένων παραγόντων που επικράτησαν κατά την εκβιομηχάνιση των δυτικών κοινωνιών, όταν η παιδική ηλικία θεωρήθηκε ο κινητήριος μοχλός για κοινωνική και οικονομική πρόοδο κι ακόμη για στρατιωτική κυριαρχία (Μακρυνιώτη, 1986). Έτσι, από την εποχή του Διαφωτισμού, η εικόνα που άρχισε να διαμορφώνεται για τα παιδιά ήταν ότι αυτά πρόκειται να είναι οι αυριανοί πολίτες της κοινωνίας, το κεφάλαιο προς επένδυση για το μέλλον (Verhellen, 1998).

Ωστόσο, σύμφωνα με το έργο του Φιλίπ Αριές (Philippe Ariès) «*Αιώνας Παιδικής Ηλικίας*», το οποίο δημοσιεύτηκε το 1960, η έννοια της «*παιδικής ηλικίας*» απουσιάζει από το Μεσαίωνα ως και το 17ο αιώνα, η οποία άρχισε να διαφαίνεται ως

κοινωνική κατηγορία κατά τον 18ο αιώνα. Το παιδί αποτελούσε μια μικρογραφία του ενηλίκου και συγκεκριμένα το κορίτσι της μητέρας του, το αγόρι του πατέρα του. Η παιδική ηλικία φαίνεται να περιορίζεται μόνο στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, κατά τη διάρκεια των οποίων νοητικές και βιολογικές αδυναμίες το κρατούν έξω από την ευρύτερη κοινωνία, παρά κάποιοι κοινωνικοί και οικονομικοί περιορισμοί (Αριές, 1990). Ενώ από τα τέλη του 17ου αιώνα άρχισαν να διαφαίνονται σημαντικές αλλαγές, οι οποίες σχετίζονταν με τη στάση των εκπροσώπων της Εκκλησίας και του Κράτους, που ενίσχυναν τη θέση ότι το σχολείο θα πρέπει να αναλαμβάνει την εκπαίδευση των παιδιών. Έτσι, για το «καλό» των ίδιων των παιδιών, σε μια προσπάθεια επιβολής της ηθικής τάξης, εντοπίζεται ως πρακτική ο εγκλεισμός τους στο κολλέγιο και η απομόνωσή τους από τον κόσμο των ενηλίκων. Στον αιώνα αυτό, σημειώνεται και η εισαγωγή της επαγγελματικής και ταξικής αγωγής και για το λόγο αυτό θεωρείται η εποχή της πραγματικής γέννησης του κρατικού σχολείου (Reble, 1992).

Η οικογένεια του 18ου αιώνα αποδείχτηκε η μεγαλύτερη σύμμαχος για την επιβολή της ηθικής τάξης. Σταδιακά, άρχισε να μετατρέπεται σε ένα χώρο, ζεστό και φιλόξενο για τα παιδιά, όπου άρχισαν να αναπτύσσονται σχέσεις στοργής και συναισθηματικών δεσμών. Άλλωστε το κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, και ιδεολογικό κλίμα που χαρακτηρίζει τη μετάβαση της κοινωνίας στη βιομηχανική εποχή, ευνοεί αυτές τις εξελίξεις και τοποθετεί το παιδί σε μια σημαντική θέση, με στόχο την ικανοποίηση των προσδοκιών της κοινωνίας. Οι προσδοκίες της κοινωνίας αυτής της περιόδου εξαρτώνται άμεσα από την κατάσταση του πληθυσμού της. Για το λόγο αυτό και η έννοια του «πληθυσμού» αποκτά οικονομική και πολιτική σημασία, εκφράζοντας την επάρκεια της κοινωνίας των συγκεκριμένων χωρών σε εργατικό δυναμικό και τον πλούτο της σε ανθρώπινο δυναμικό σε περίπτωση πολέμου. Η παιδική ηλικία μετατρέπεται σε κοινωνική κατηγορία, σύμφωνα με τον Agies στα νεότερα χρόνια εξαιτίας της αντικατάστασης της μαθητείας από το σχολείο και της νέας στάσης της οικογένειας, η οποία ενδιαφέρεται για την αγωγή κι εκπαίδευση του παιδιού (Agies, 1990). Στις συγκεκριμένες θέσεις, ωστόσο, αντιτίθεται ο Λόιντ Ντεμώς (Lloyd deMause) με το έργο του «Ιστορία της Παιδικής Ηλικίας», το οποίο κυκλοφόρησε το 1974. Υποστήριξε ότι ο Agies αγνοεί την τέχνη της αρχαιότητας και παραβλέπει στοιχεία που αποδεικνύουν ότι οι μεσαιωνικοί καλλιτέχνες μπορούσαν ρεαλιστικά να απεικονίσουν τα παιδιά, σε αντίθεση με τον Agies, που ισχυρίζεται ότι η μεσαιωνική τέχνη δεν ασχολείται με το παιδί. Επίσης, ο De Mause κατατάσσει τις σχέσεις γονέων-παιδιών ανάλογα με τις περιόδους. Συγκεκριμένα, από την αρχαιότητα ως τον 4ο αιώνα αναφέρεται στον παιδοκτονικό τρόπο, που οι γονείς σκοτώνουν τα παιδιά τους χωρίς ίχνος τύψεων, αρκεί να μην έχουν αγωνία για τη φροντίδα τους. Στη συνέχεια, από τον 4ο ως τον 13ο αιώνα, περιγράφεται μια περίοδος κατά την οποία οι γονείς παραμελούν το παιδί τους στο σπίτι τους αδιαφορώντας για αυτό είτε το εγκαταλείπουν σε νταντάδες και μοναστήρια είτε σε οικογένειες ευγενών ως υπηρέτη, προκειμένου να απαλλαγούν από το άγχος της ανατροφής του. Από τον 14ο ως τον 17ο αιώνα, ο De Mause δίνει έμφαση στις σχέσεις γονέων παιδιών, τις οποίες χαρακτηρίζει ο αμφίρροπος τρόπος, σύμφωνα με τον οποίο οι γονείς αναγνωρίζουν ότι καθήκον τους είναι να διαμορφώσουν το χαρακτήρα του παιδιού τους, χρησιμοποιώντας ως κυρίαρχο μέσο τον ξυλοδαρμό. Ενώ τον 18ο αιώνα, ο τρόπος είναι ο παρεμβατικός, σύμφωνα με τον οποίο οι γονείς επιχειρούν να ελέγξουν τη βούληση του παιδιού τους και να χαλιναγωγήσουν τα πάθη του μέσω του μητρικού θηλασμού, της από κοινού προσευχής και της σωματικής τιμωρίας (De Mause, 1985).

Κατά τη διάρκεια του 19ου και 20ου αιώνα, εμφανίζεται ένα άγνωστο ως εκείνη την εποχή συναίσθημα αυτό του ενδιαφέροντος και της μεγάλης φροντίδας των γονέων προς τα παιδιά τους για την καλή τους υγεία, την ανατροφή και διαπαιδαγώγησή τους. Οι γονείς επιλέγουν να φέρουν στον κόσμο λιγότερα παιδιά, με το σκεπτικό ότι έτσι θα μπορούν να ικανοποιούν όσο το δυνατόν περισσότερο τις ανάγκες τους, για αυτό και ο 20ος αιώνας αποκαλείται ως «ο αιώνας του παιδιού» (Key, 1997). Ωστόσο, το φύλο των παιδιών ήταν μια αδιαμφισβήτητη μεταβλητή στη διαδικασία εκπαίδευσής τους. Αναφορικά με τους στόχους που καλούνταν να επιτευχθούν μέσω της εκπαίδευσης των κοριτσιών, η αντίληψη που επικρατούσε το 19ο αιώνα και σταδιακά αποδυνάμωνε κατά τον 20ο, ήταν η διαπαιδαγώγησή τους σε «φρόνιμους δεσποινίδας και αρίστας μητέρας» (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1999:71). Και μάλιστα για σχεδόν ολόκληρο το 19ο αιώνα, η εκπαίδευση αποτέλεσε προνόμιο των κοριτσιών, γόνων πλούσιων αστών οικογενειών, που προοριζόνταν για τη βελτίωση του ρόλου της γυναίκας ως θυγατέρας, συζύγου, μητέρας και οικονόμου. Δηλαδή, ενώ για τα αγόρια η μόρφωση αποτελούσε τη διαβατήρια οδό από την «απαλλαγή τους από τη χειρωνακτική εργασία και την πρόσβαση στη δημοσιουπάλληλία και τις υπηρεσίες της πόλης», για τα κορίτσια «δεν μπορούσε να έχει παρά διακοσμητικό χαρακτήρα, αφού όλα τα επαγγέλματα ήταν κλειστά για αυτές» (Βαρίκα, 1996: 79). Μοναδική εξαίρεση αποτελούσε αυτό της δασκάλας, που θεωρήθηκε ως κατάλληλο επάγγελμα για γυναίκες, αφού από τη μια τις επέτρεπε να μην απομακρυνθούν από τον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού τους και από την άλλη οι αρετές της υπομονής, της υπακοής και η ικανότητα της διαπαιδαγώγησης των παιδιών αποτέλεσαν την ιδεολογική κάλυψη αυτής της επαγγελματικής επιλογής, καθώς αυτές άρμοζαν με τη «γυναικεία φύση» τους (Κογκίδου, 2004).

Επιπλέον, χαρακτηριστικό των δυτικών κοινωνιών της συγκεκριμένης εποχής, φαίνεται να αποτελεί το γεγονός ότι η κοινωνική ζωή συρρικνώνεται γύρω από την οικογένεια και το επάγγελμα, καταργώντας έτσι την «παλιά» κοινωνικότητα των προηγούμενων αιώνων. Κι αυτό γιατί με τη διαρκή αστικοποίηση της κοινωνίας, κυρίως κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, τα άτομα σταδιακά ελευθερώνονται από κάθε μορφής καταναγκασμό του περιβάλλοντός τους. Για το λόγο αυτό και ενισχύονται οι σχέσεις μεταξύ των προσώπων - μελών των οικογενειών, ενώ παράλληλα αναπτύσσονται η αυτονομία και το δικαίωμά τους στις προσωπικές τους επιλογές. Το σπίτι μετατρέπεται σε φωλιά, έτοιμο να προστατέψει τους ανθρώπους του και ιδιαίτερα τα παιδιά του, υπερασπίζοντας έτσι την εικόνα του παιδοκεντρικού χαρακτήρα της σύγχρονης οικογένειας (Donzelot, 1977). Ο De Mause, εντούτοις, επισημαίνει ότι από τον 19ο αιώνα ως τα μισά του 20ου εντοπίζεται η κοινωνικοποίηση, διαδικασία βάσει της οποίας οι γονείς επιδιώκουν να καθοδηγήσουν το παιδί τους στο «σωστό» δρόμο, κάτι που επιχειρούν να πετύχουν μέσω της εκπαίδευσης και του σταδιακά αυξανόμενου ενδιαφέροντος από την πλευρά του πατέρα. Ο τελευταίος τρόπος είναι ο βοηθητικός, που εντοπίζεται από τις αρχές του 20ου αιώνα ως σήμερα, σύμφωνα με τον οποίο οι γονείς αντιλαμβάνονται ότι το παιδί γνωρίζει πια τις ανάγκες του και για το λόγο αυτό προσπαθούν να του τις ικανοποιήσουν όχι μέσω του ξυλοδαρμού, αλλά μέσω του διαλόγου και της διαρκούς ενασχόλησης μαζί του. Κατά συνέπεια, διαμορφώνονται παιδιά με βούληση, ευγένεια, ειλικρίνεια και χωρίς φόβο για την εξουσία (De Mause, 1985). Έργα μεταγενέστερων ιστορικών της παιδικής ηλικίας είναι του Shorter (1976), ο οποίος μελετά την ανάπτυξη της σύγχρονης οικογένειας, συνδέοντας την ιστορική ανάπτυξη του ρόλου της μητρότητας με τη σύγχρονη κατασκευή της παιδικής ηλικίας. Επίσης,

του Stone (1977), που μελετάει την οικογένεια των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων από το 1500 ως το 1800, χωρίς ωστόσο να τοποθετεί τα παιδιά στο επίκεντρο της οικογενειακής ζωής. Επιπλέον, σημαντικό είναι και το έργο της Pollock (1983), η οποία δίνει έμφαση στη μελέτη των σχέσεων γονέων-παιδιών, όπως εντοπίζονται σε αυτοβιογραφίες και προσωπικά ημερολόγια (Φασούλης, 2016).

Συγκεκριλαιωτικά αναφέρεται ότι η οριοθέτηση της θέσης μιας κοινωνίας προς τη συγκεκριμένη ηλικιακή-κοινωνική κατηγορία, συνδέεται με την εξέλιξη των συναφών επιστημών, το σαφή προσδιορισμό των υποχρεώσεων προς τα παιδιά, των θεσμών που αφορούν στην παιδική ηλικία. Κι αυτή η θέση της κοινωνίας προσδιορίζεται από τις συνθήκες βάσει των οποίων λειτουργούν οι θεσμοί, από το είδος και το μέγεθος της παρέμβασης του κράτους σε θέματα της παιδικής ηλικίας, αλλά και από τις διαδικασίες εκείνες σύμφωνα με τις οποίες ο κοινωνικός περίγυρος της προσδίδει μια σειρά χαρακτηριστικών γνωρισμάτων, αναπαράγοντάς τα ή μεταβάλλοντάς τα ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες και αντιλήψεις. Δημιουργείται, έτσι, μια αμφίδρομη σχέση μεταξύ των υποχρεώσεων που πρέπει να αναλαμβάνει η κοινωνία για την προστασία της παιδικής ηλικίας και των αναφαίρετων δικαιωμάτων των παιδιών, αυτών κάθε αυτών (Μακρυνιώτη, 2003). Ταυτόχρονα, όμως, δημιουργείται, ένας μηχανισμός ελέγχου μέσω του οποίου η κρατική παρέμβαση είναι απόλυτα συντονισμένη, ακόμη, όμως και δικαιολογημένη. Η παρέμβαση αυτή εκφράζεται μέσα από τη σύσταση θεσμών με επίκεντρο την παιδική ηλικία, όπου πρωτεύουσα θέση κατέχει ο κοινωνικοποιητικός ρόλος των θεσμών, κυρίως της οικογένειας και της εκπαίδευσης, αλλά και των μέσων κοινωνικοποίησης, όπως των ομάδων ομηλικών, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, του παιχνιδιού. Η κρατική παρέμβαση όμως εκφράζεται και μέσα από τη σύνταξη νομοθετικού πλαισίου και την υιοθέτηση πολιτικών για την προστασία των παιδιών, νομοθετικές ρυθμίσεις και μέτρα που λαμβάνονται για να εξασφαλίσουν την ευημερία της συγκεκριμένης ηλικιακής-κοινωνικής κατηγορίας (Δασκαλάκης, 2011).

Ωστόσο, η ύπαρξη και μόνο των παραπάνω δηλώνει τη διακριτή θέση της παιδικής ηλικίας κι ακόμη την αναπαραγωγή και διαφοροποίηση αυτής της θέσης σε σχέση πάντα με εκείνη των ενηλίκων. Κι αν μέχρι το 1980 τα παιδιά προσεγγίζονταν κυρίως ως υποκείμενα που μαθαίνουν και ως υπό διαμόρφωση ενήλικες, δίνοντας έμφαση κατά τις δεκαετίες του 1950-1960 σε θεωρίες της κοινωνικοποίησης επηρεασμένες από το λειτουργισμό (Νόβα-Καλτσούνη, 2010), κατά τη δεκαετία του 1950 τα παιδιά προσεγγίστηκαν ακόμη ως «κοινωνική απειλή» σε μελέτες συναφείς με τη νεανική παραβατικότητα, ως θύματα κακοποίησης κατά τη δεκαετία του 1960, ενώ ως θύματα σεξουαλικής κακοποίησης το 1970. Και από το 1980 και μετά, όπως έχει ήδη αναφερθεί, εντοπίζεται στη μελέτη της παιδικής ηλικίας η τάση τα παιδιά να προσεγγίζονται ως δρώντα κοινωνικά υποκείμενα με ποικίλες βιωματικές εμπειρίες, απόρροια μεγάλων κοινωνικοοικονομικών και γεωπολιτικών μεταβολών. Κυρίως, όμως, από το 1990 κι ύστερα, σημειώνεται μια μετατόπιση στη μελέτη της παιδικής ηλικίας σε πεδία διαφορετικά από αυτά των θεσμών, όπου τα παιδιά του πολέμου, της φτώχειας, της προσφυγιάς, της μετανάστευσης, των διαφορετικών μορφών οικογενειακής οργάνωσης από τη συμβατική διγονεϊκή, κι ακόμη η ανεξέλεγκτη διάχυση της πληροφορίας μέσω του Διαδικτύου, ο άκρατος καταναλωτισμός και οι συνέπειες της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, γίνονται σημείο αναφοράς για συγκριτική έρευνα και ανάλυση (Δασκαλάκης, 2013).

Ένα άλλο σύγχρονο πεδίο μελέτης της παιδικής ηλικίας αποτελεί η διερεύνηση των δικαιωμάτων του παιδιού. Αναζητώντας απάντηση στο ερώτημα κατά πόσο τα παιδιά πρέπει να έχουν δικαιώματα ανακύπτουν δυο θεωρητικές προσεγγίσεις. Η μεν πρώτη αφορά στο διαχωρισμό των παιδιών από τον κόσμο των ενηλίκων υποστηρίζοντας την κατοχύρωση στα παιδιά των δικαιωμάτων των ενηλίκων, μια θέση που διέπεται από χαρακτηριστικά του κινήματος της απελευθέρωσης των παιδιών βάσει του οποίου η πυρηνική οικογένεια και το σχολείο είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για την καταπίεση του παιδιού. Η δε δεύτερη επηρεασμένη από το φιλελεύθερο προστατευτισμό αρνείται το δικαίωμα του αυτοκαθορισμού στα παιδιά, με την αιτιολογία ότι δεν είναι ικανά για τη λήψη λογικών αποφάσεων. Και στη συνέχεια της αναζήτησης, προκύπτει το ερώτημα κατά πόσο τα δικαιώματα των παιδιών πρέπει να είναι όμοια ή να προσαρμόζονται σύμφωνα με το περιβάλλον που βρίσκεται το παιδί. Οι σημαντικότερες απαντήσεις κατατάσσονται σε δύο ομάδες, σε αυτή του συνιβερσαλισμού βάσει της οποίας τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι καθολικά και κατ' επέκταση τα δικαιώματα του παιδιού, αφού θεωρεί ότι η παιδική ηλικία παρά τις διαφορετικές διακυμάνσεις είναι ίδια παντού. Και σε εκείνη του πολιτισμικού σχετικισμού, σύμφωνα με την οποία η παιδική ηλικία γίνεται αντιληπτή με βάση το εκάστοτε πολιτισμικό πλαίσιο και κατά συνέπεια και τα δικαιώματα του παιδιού δεν είναι δυνατόν να καθοριστούν σε παγκόσμιο επίπεδο (Δασκαλάκης, 2011).

Εντούτοις, η αναγνώριση των δικαιωμάτων του παιδιού συνδέθηκε με την εξέλιξη της ιστορίας του δυτικού κόσμου, με επιρροές από την αρχαιοελληνική γραμματεία, τα χριστιανικά συγγράμματα, τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό, κυρίως όμως από τους δύο παγκόσμιους πολέμους και τις θηριωδίες τους. Στον 20ο αιώνα, και συγκεκριμένα στις 26 Σεπτεμβρίου το 1924, υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση της Κοινωνίας των Εθνών η πρώτη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού, η οποία βασίστηκε σε κείμενο της προηγούμενης χρονιάς, της ιδρύτριας της Διεθνούς Ένωσης Αρωγής στα Παιδιά, Englantyne Jebb. Το 1945 ιδρύθηκε ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) και αναγνώρισε τη Διακήρυξη του 1924 ως επίσημο κείμενό του, το οποίο μετονομάζεται σε Χάρτα της Διεθνούς Ένωσης για την Προστασία του Παιδιού. Στις 20 Νοεμβρίου 1959 η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. θα υιοθετήσει ομόφωνα τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού, η οποία όμως παρά το ότι δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα θέτει τις βάσεις για τη θέσπιση της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού. Το 1979 ο Ο.Η.Ε. με πρωτοβουλία της Πολωνικής Κυβέρνησης εξετάζει το Σχέδιο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στην προσπάθεια ικανοποίησης της επιθυμίας της κοινής γνώμης της Πολωνίας να αποτίσει φόρο τιμής στο διακεκριμένο Πολωνό παιδαγωγό Γιάνους Κόρτσακ (Μπάλιας, 2011).

Ο Γιάνους Κόρτσακ (Janusz Korczak) θεωρείται πρόδρομος στην υπεράσπιση και την προώθηση θεμάτων που αφορούν τα δικαιώματα και την πλήρη ισότητα των παιδιών. Είναι μάλιστα ο πρώτος ο οποίος συνέταξε *Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού*, σύμφωνα με την οποία το παιδί είχε δικαίωμα στην αγάπη, στο σεβασμό, στις καλύτερες συνθήκες ανάπτυξης. Θα υπογραμμίσει από την αρχή της καριέρας του ότι το παιδί θα πρέπει να αναγνωριστεί ως ένα ιδιαίτερο ον και δεν πρέπει να χειραγωγείται. Εισάγει στην Πολωνία μια μοντέρνα μορφή οικοτροφείων οργανωμένων σε κοινότητες (Δημοκρατίες Παιδιών). Θα παλέψει μάλιστα για τα δικαιώματα των ευάλωτων, ορφανών, καταπιεσμένων και κατατρεγμένων παιδιών. (Flitner, 1998). Μαζί με τη Stefania Wilczyńska ιδρύει στην Βαρσοβία και διευθύνει ένα ορφανοτροφείο για εβραϊόπουλα - «Dom Sierot» (Σπίτι των Ορφανών) - το οποίο

χρηματοδοτείται από τον εβραϊκό Σύλλογο «Βοήθεια στα Ορφανά». Στις 7 Οκτωβρίου 1912 το Dom Sierot ξεκινά τη λειτουργία του και ο Κόρτσακ γίνεται διευθυντής του. Ο Κόρτσακ θα διευθύνει το ορφανοτροφείο για 30 χρόνια. Σκοπός του είναι να χρησιμοποιήσει το συγκεκριμένο οικοτροφείο ως χώρο κλινικής παρατήρησης, ένα είδος παιδαγωγικής διαγνωστικής. Την ίδια περίοδο ως σύμβουλος σε δικαστικές υποθέσεις, συμπαρίσταται σε παιδιά που κατηγορούνται και προσάγονται σε δίκες μεροληπτώντας καταφανώς υπέρ αυτών. Στα τέλη Οκτωβρίου αρχές Νοεμβρίου του 1940 το Dom Sierot μεταφέρεται στο γκέτο. Από το 1919, μαζί με τη Maria Falska ο Κόρτσακ συνδημιουργεί ένα ακόμη ίδρυμα φροντίδας, ορφανοτροφείο για παιδιά πολωνικής καταγωγής, το ονομαζόμενο «Το Σπίτι Μας» («Nasz Dom») σε μια περιοχή της Βαρσοβίας, στο οποίο θα χρησιμοποιηθούν μάλιστα καινοτόμες μέθοδοι διδασκαλίας. Ο Γιάνους Κόρτσακ θανατώθηκε μαζί με τους μαθητές του στο ναζιστικό στρατόπεδο θανάτου στην Τρεμπλίνκα (Lamih, 1997).

Το 1948 του απονεμήθηκε μετά θάνατον Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (το παράσημο ο Σταυρός του Ιππότη της Αναγεννημένης Πολωνίας). Η χρονιά 1978-79 –η οποία ανακηρύχθηκε «Διεθνής Χρονιά του Παιδιού» είχε αφιερωθεί από την Ουνέσκο στον Κόρτσακ αποτίοντας φόρο τιμής στον παιδαγωγό αυτό που αφιέρωσε όλη του τη ζωή στα παιδιά. Το 2012 ανακηρύχθηκε στην Πολωνία έτος Κόρτσακ. Τότε γιορτάστηκαν τα 70 χρόνια από το θάνατό του, τον Αύγουστο του 1942, όπου άφησε την τελευταία του πνοή μαζί με τα 192 παιδιά του ορφανοτροφείου που είχε ιδρύσει. Την ίδια χρονιά γιορτάστηκαν τα 100 χρόνια από την ίδρυση του ορφανοτροφείου Dom Sierot.

Τα βιβλία του «*Πώς να αγαπάμε το παιδί*» και «*Το δικαίωμα του παιδιού στο σεβασμό*» άνοιξαν στους γονείς και τους παιδαγωγούς νέους ορίζοντες πάνω στη ψυχολογία του παιδιού. Το βιβλίο του, επίσης, «*Ο Βασιλιάς Ματίας ο 1^{ος}*», το οποίο διηγείται τις περιπέτειες ενός νέου εφήβου που ήθελε να φέρει διάφορες μεταρρυθμίσεις στο βασίλειό του αμφισβητώντας τους θεσμούς των ενηλίκων είχε στην Πολωνία τόση επιτυχία όση ο «*Πήτερ Παν*» και «*η Αλίκη στη Χώρα των Θαυμάτων*» στις αγγλόφωνες χώρες (Κόρτσακ, 1982). Το συγγραφικό του έργο το οποίο εντάσσεται στη λογοτεχνία μύησης στην ενήλικη ζωή, όπως «*Τα χρόνια μαθητείας*» του Βίλχελμ Μάιστερ (Goethe), ο «*Demian*» (Hesse), ο «*νεαρός Τέρλες*» (R. Musil) απευθύνεται παράλληλα στα παιδιά και στους ενήλικες. Στα παιδιά δείχνει το ρεαλισμό και την ομορφιά των ονείρων τους, στους ενήλικες με ειρωνεία, πίκρα και χιούμορ, επισημαίνει τον τρόπο συμπεριφοράς τους απέναντι στα παιδιά. Χαρακτηρίζεται από εντυπωσιακό σύγχρονο πνεύμα και καταθέτει ένα σύνολο παιδαγωγικών τρόπων και εργαλείων για την καλύτερη υπεράσπιση των δικαιωμάτων του παιδιού. Πρώτος αυτός θεσμοποιεί τα δικαιώματα των παιδιών (δικαίωμα έκφρασης, συμμετοχής, ένωσης και συνεταιρισμού), τα οποία επίσημα αναγνωρίζονται στις 20 Νοεμβρίου 1989 με τα άρθρα 12-17 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Ο.Η.Ε. Αναγνωρίζει στο παιδί το δικαίωμα να ζει στο παρόν, καθώς είναι μέρος αυτού, αλλά και το δικαίωμα να είναι ο εαυτός του. Πρέπει να το παίρνουν στα σοβαρά και να το εκτιμούν γι' αυτό που είναι, υπογραμμίζει, ενώ παράλληλα έχει δικαίωμα να επιθυμεί, να διεκδικεί, να εκτιμά, να ζητά αλλά και να λέει κανένα ψέμα περιστασιακά. Αναγνωρίζει μάλιστα και το δικαίωμα στην ανυπακοή σε μια περίοδο που επέβαλε ως βασική αρχή του μαθητή και του παιδιού την υπακοή. Το παιδί έχει επίσης -κατά τον Κόρτσακ- το δικαίωμα να έχει μυστικά, να διαμαρτύρεται ενάντια στην αδικία, να αντιστέκεται στις παιδαγωγικές επιρροές που αντιβαίνουν στις πεποιθήσεις του. Έχει το δικαίωμα να κρίνεται από δικαστήριο ειδικευμένο στην παιδική ηλικία, γιατί το παιδί παραβάτης του νόμου παραμένει ένα

παιδί και πρέπει να κριθεί ανάλογα. Είναι ο βαθύς σεβασμός του προς το παιδί, περισσότερο ακόμη και από την απόλυτη αγάπη για το παιδί που καθορίζει την παιδαγωγική του θεωρία και πράξη. Επισημαίνει ότι πρέπει να βλέπουμε τη νεότητα όχι ως μια περίοδο μετάβασης στην ενήλικη ζωή αλλά ως ένα στάδιο ζωής που έχει τη δική της αξία. Ο Κόρτσακ πρώτος εκδίδει παιδαγωγικό περιοδικό, όπως είναι η «Μικρή Επισκόπηση», το οποίο εμπεριέχει υλικό που έχει σταλεί για δημοσίευση από παιδιά και προορίζεται κυρίως για παιδιά-αναγνώστες. Δημοσιεύει και δίνει διαλέξεις σε θέματα που σχετίζονται με την ανατροφή των παιδιών και την παιδαγωγική.

Ο Κόρτσακ είναι υποστηρικτής της χειραφέτησης του παιδιού, της αυτοδιάθεσής του, του αυτοπροσδιορισμού και του σεβασμού των δικαιωμάτων του. Οι τρόποι αυτοδιοίκησης των εποπτευόμενων από τον Κόρτσακ ιδρυμάτων στηρίζονται σε καθημερινή βάση στις αρχές της δημοκρατίας, τις οποίες προωθεί και εφαρμόζει ο ίδιος στον ίδιο βαθμό στα παιδιά και στους ενήλικους. Υποστηρίζει ότι ένα παιδί συσχετίζεται και κατανοεί όπως ένας ενήλικας – μόνο που δεν έχει ακόμα τις ίδιες εμπειρίες και προτρέπει τους ενήλικες να αγαπήσουν το παιδί και όχι μόνο το δικό τους. Απευθυνόμενος στον ενήλικα αναγνώστη έγραφε στο κείμενό του *Όταν θα ξαναγίνω μικρός. «Λέτε: η συνναστροφή με τα παιδιά μας κουράζει. Έχετε δίκιο. Προσθέτετε: γιατί πρέπει να χαμηλώνουμε στο επίπεδό τους, να σκύβουμε, να διπλώνομαστε, να καμπουριάζουμε, να γινόμαστε μικροί. Σε αυτό το σημείο δεν έχετε δίκιο. Δεν είναι αυτό που κουράζει περισσότερο. Είναι κυρίως το γεγονός ότι είμαστε υποχρεωμένοι να σηκωνόμαστε στο ύψος των συναισθημάτων τους. Να τεντωνόμαστε, να υψωνόμαστε στις μύτες των ποδιών μας. Για να μην τα πληγώσουμε»* (Πρόλογος στο *Quand Je Reviendrai Petit*, Korczak 2012).

Ισχυρίζεται ότι η θέση του παιδιού βρίσκεται στη συντροφιά των συνομήλικων του και όχι στην ασφάλεια του σπιτιού. Επιδιώκει να έχουν τα παιδιά τις δυνατότητες να υπερβαίνουν τις πρώιμες πεποιθήσεις τους και να υπόκεινται στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, προετοιμαζόμενα έτσι για την ενήλικη ζωή τους. Προσπαθεί να εξασφαλίσει στα παιδιά ξέγνοιαστη - που δεν σημαίνει όμως και χωρίς καθήκοντα - παιδική ηλικία. Πιστεύει ότι ένα παιδί θα έπρεπε από μόνο του να κατανοεί και να βιώνει συναισθηματικά κάθε συγκεκριμένη κατάσταση, να την βιώνει για να μπορεί να βγάλει αυτοτελή συμπεράσματα και ενδεχομένως να αποτρέπει πιθανές αρνητικές συνέπειες.

Η εκπαιδευτική διαδικασία βασίζεται κατά τον Κόρτσακ σε τρεις αρχές: 1. Η αντικατάσταση των δυσχερών απαντήσεων από μια εθελούσια και συνειδητή προσαρμογή στις μορφές συλλογικής ζωής της μαθητικής κοινότητας, 2. Η σταδιακή καθοδήγηση του μαθητή προς την ανεξαρτησία δημιουργώντας συνθήκες που ενθαρρύνουν τις πρωτοβουλίες, 3. Η ρύθμιση της εσωτερικής οργάνωσης της τάξης και του σχολείου με βάση ένα παιδαγωγικό συμβόλαιο μεταξύ ενηλίκων και μαθητών. Η πραγματοποίηση των παραπάνω αρχών προϋποθέτει τις σχολικές και ομαδικές εργασίες και τις ποικίλες μορφές εκπαιδευτικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων προσαρμοσμένων στις ανάγκες και τις επιθυμίες του μαθητή, τη συνειδητή αποδοχή των συμφωνιών που ρυθμίζουν την ομαδική ζωή, ένα σύστημα ελέγχου που διαμορφώνεται και ασκείται από τους ανήλικους, τη σταδιακά αποκτημένη αυτοκυριαρχία, αυτοδιαχείριση και αυτονομία (Καρακατσάνη & Μαρκαντές, 2000).

Ένα κομβικό και ακανθώδες σημείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι οι μορφές επικοινωνίας μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών. Βασικές συνιστώσες της επικοινωνίας αυτής θεωρούνται η ακρόαση και η επικοινωνία, στόχος η απελευθέρωση του λόγου του παιδιού. Η ακρόαση συνίσταται μάλιστα σε μια κλινική μορφή που δεν αρκείται στην εξωτερική συμπεριφορά, στις λεκτικές υπερβολές, στις απόλυτες τοποθετήσεις, αλλά ανιχνεύει τις επιθυμίες, τις αγωνίες, τα εσωτερικά δράματα του παιδιού. Η σημασία που δίνει στη θλίψη ενός παιδιού για ένα μπαλόνι που σκάει είναι κατ' αναλογία τόση όση και ενός ενηλίκου απέναντι στο χαμό ενός στενού συγγενούς. Ο Κόρτσακ θεωρεί ότι η παιδική σκέψη δεν είναι περιορισμένη, ούτε λιγότερο επεξεργασμένη από αυτή του ενηλίκου απλά είναι διαφορετική. «Το παιδί σκέφτεται με τα συναισθήματά του», αναφέρει. Όταν εκφράζεται θα πρέπει να αντιμετωπίζεται από τον εκπαιδευτικό στοργικά, με ειλικρίνεια και σαφήνεια προθέσεων. Οι αναπόφευκτες συγκρούσεις δεν πρέπει να αγνοούνται, αλλά και οι δύο πλευρές να τις διαχειρίζονται με τρόπο που να ανοίγονται δημιουργικές διέξοδοι. Οι στιγμές των κρίσεων μετατρέπονται στα μάτια του παιδαγωγού σε σημαντικό μεθοδολογικό εργαλείο για την ανάλυση του εσωτερικού κόσμου του παιδιού και τη δυναμική της ομάδας. Επίσης, ο Κόρτσακ εφάρμοσε 4 παιδαγωγικά είδη εκμάθησης της δημοκρατίας και των κανόνων ζωής στην κοινότητα: 1. Το δημοψήφισμα για την ένταξη των μαθητών στη σχολική ομάδα και κοινότητα, 2. Το κοινοβούλιο των παιδιών με μια εσωτερική διαδικασία ανάδειξης μαθητών-βουλευτών και εκπροσώπων, 3. Το δικαστήριο των παιδιών το οποίο θεωρεί ως το πρώτο βήμα προς τη χειραφέτηση του παιδιού, προς μια διακήρυξη των δικαιωμάτων του παιδιού, ως φραγμό στον δεσποτισμό των δασκάλων. Οι δίκες αποτελούσαν ακρογωνιαίο λίθο της παιδαγωγικής δράσης και της δημοκρατίας των παιδιών, όπως και ο Κώδικας και το Νομικό συμβούλιο. Σε αυτό το δικαστήριο επίσης, τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να προσφεύγουν κατά των εκπαιδευτών τους αλλά και των ίδιων των συμμαθητών τους. 4. Τις συγκεντρώσεις-συζητήσεις αλλά και οι γιορτές και οι επέτειοι και οι σχολικές κατασκηνώσεις που σφυρηλατούν την ενότητα της ομάδας και των κοινών αξιών. Τα στοιχεία αυτά συνθέτουν τη λεγόμενη συνταγματική εκπαίδευση σε συνάρτηση με μια θεσμίζουσα εκπαιδευτική κοινότητα για μια ζωντανή εκπαιδευτική ομάδα, ένα θεσμό ζωής (Καρακατσάνη & Μαρκαντές, 2000).

Γεμάτος πάθος, πνεύμα και χιούμορ ο Κόρτσακ απευθύνεται αδιάκοπα εξίσου στα παιδιά και τους ενήλικες με σκοπό να ταράζει συνειδήσεις και να προβλέπει διάφορες μορφές βίας. Εκτός από τη στήριξη και τη φροντίδα που παρέχει σε εγκαταλελειμμένα παιδιά διαπιστώνει ότι τα παιδιά ανεξάρτητα από το επίπεδο της ζωής τους δεν γίνονται αντικείμενο προσοχής και ενδιαφέροντος, οι ανάγκες και οι επιθυμίες τους δεν κατανοούνται τις περισσότερες φορές από τους ενήλικες. Αντιμετωπίζει τα παιδιά σαν μια τάξη αδύναμη και καταπιεσμένη, ένα πλήθος μικρών που καταδυναστεύεται από την ομάδα και την τάξη των μεγάλων, των ενηλίκων. Αναφέρει σχετικά: «ο κόσμος των ενηλίκων τρομοκρατεί το ευαίσθητο παιδί, οι μεγάλοι άνθρωποι και τα παιδιά δεν μπορούν να καταλάβουν οι μεν τον κόσμο των δε. Είναι σα να ανήκουν σε διαφορετικά είδη». Για τους λόγους αυτούς υπογραμμίζει την αναγκαιότητα επαναπροσδιορισμού της εκπαίδευσης και της ίδιας της ύπαρξης του παιδιού πάνω σε νέες θεσμικές βάσεις, αυτές του απόλυτου σεβασμού των παιδιών της θητείας, μιας εμπειρικής θητείας στη δημοκρατία και την ιδιότητα του πολίτη εντός του εκπαιδευτικού πλαισίου. Αυτός ο ανθρωπολόγος της νεότητας, εφαρμόζοντας μια παιδαγωγική εμπιστοσύνης απέναντι στο παιδί ενεργεί πολιτικά υπεύθυνος χωρίς καμιά ψευδαίσθηση, πεπεισμένος ότι η εξασφάλιση μιας ήρεμης, 10

αρμονικής παιδικής ηλικίας συμβάλλει οριστικά στη διατήρηση της ατομικής ισορροπίας και διασφαλίζει ένα σίγουρο συλλογικό μέλλον (Lamihi, 1997).

Ο Κόρτσακ πάλεψε για να εξασφαλίσει στα παιδιά του ορφανοτροφείου του μια καλύτερη ζωή, αλλά απέτυχε, όπως ο ήρωάς του Βασιλιάς Ματίας Α΄. Ο ίδιος είχε γράψει ότι η ζωή μοιάζει με ένα παράξενο όνειρο: «Τα αισθήματα που δεν μπορούν να εκφραστούν μετατρέπονται σε όνειρα και τα όνειρα γίνονται σενάριο της ζωής. Εάν ξέραμε πώς να τα ερμηνεύσουμε, θα διαπιστώναμε ότι γίνονται αληθινά, αλλά όχι πάντα με τον τρόπο που περιμένουμε» (Korczak, 1979).

Βιβλιογραφικές αναφορές

Aries, Ph. (1990). *Αιώνες Παιδικής Ηλικίας* (Πρόλ. Σ. Ράσης, Μετ. Γ. Αναστοπούλου). Αθήνα: Γλάρος.

Βαρίκα, Ε. (1996). *Η Εξέγερση των Κυριών. Η γένεση μιας Φεμινιστικής Συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907*. Αθήνα: Κατάρτι.

Brannen, J. (1999). Reconsidering children and childhood: Sociological and policy perspectives. In: E.-B. Silva & C. Smart (Eds.). *The New Family?* (pp.143-158). London: Sage Publications.

Corsaro, W. (2005). *The Sociology of Childhood* (2nd ed.). California: Pine Forge Press.

Δασκαλάκης, Δ. (2011). Η παιδική ηλικία και τα δικαιώματα του παιδιού. Στο Δ. Δασκαλάκης, Μ. Γκίβαλος (επιμ.) *Παιδική Ηλικία και τα Δικαιώματα του Παιδιού* (20-45). Αθήνα: Α. Α. Λιβάνη.

Δασκαλάκης, Δ. (2013). *Όψεις της Παιδικής Ηλικίας*. Αθήνα: Διάδραση.

De Mause, L. (1985) (επιμ.). *Ιστορία της Παιδικής Ηλικίας*. Αθήνα: Θυμάρι.

Donzelot, J. (1977). *La Police des Familles*. Paris : Les Editions de Minuit.

Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (1999). Η εξέλιξη του προβληματισμού για τη γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα. Στο: Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (Επιμ.). *Εκπαίδευση και Φύλο. Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός* (σ. 71-125). Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Flitner, A. (1998). *Αυταρχική ή φιλελεύθερη αγωγή, (μετάφραση Ι. Χριστιάς)*, Αθήνα: Τυπωθήτω.

Gittins, D. (1998). *The child in question*. Basingstoke: Macmillan.

Heywood, C. (2002). *A History of Childhood*. Cambridge: Polity Press.

Καρακατσάνη Δ. & Μαρκαντές Γ. (2000) «Janusz Korczak, (2000) «Η πορεία και το έργο ενός σύγχρονου παιδαγωγού 1878/9-1942», *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τεύχος 52, Νοέμβριος 1999-Ιανουάριος 2000, (30-37).

Key, E. (1997). Ο αιώνας του παιδιού. Στο: Δ. Μακρυγιάννη (επιμ.). *Παιδική Ηλικία* (μετ. Κ. Αθανασίου) (σ. 529-533). Αθήνα: Νήσος. 11

- Κογκίδου, Δ. (2004). Φεμινιστικές αναγνώσεις της «επαγγελματικής» ταυτότητας των εκπαιδευτικών. Στο: Ε.Κ.Κ.Ε., «*Ετερότητα και Κοινωνία*». Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Κόρτσακ Γ. (1982). *Ο Βασιλιάς Ματίας Α*, τόμοι 1-2, Αθήνα: Κέδρος.
- Korczak J. (1979). *Le droit de l'enfant au respect*, Paris : Robert Laffont/Unesco.
- Korczak J. (2012). *Quand Je Reviendrai Petit*, Paris : Fabert.
- Lamihi A. (1997). Janusz Korczak *L'éducation constitutionnelle*, Desclee de Brouwer.
- Μακρυνιώτη, Δ. (1986). *Η Παιδική Ηλικία στα Αναγνωστικά Βιβλία 1834-1919*. Αθήνα-Γιάννενα: Δωδώνη.
- Μακρυνιώτη, Δ. (2003). Ζητήματα διαχείρισης της παιδικής ηλικίας: ασάφειες και αντινομίες. Στο: Δ. Μακρυνιώτη (Επιμ.). *Κόσμοι της Παιδικής Ηλικίας. Τοπικά δ'* (σ. 23-47). Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης των Επιστημών του Ανθρώπου.
- Μπάλιας, Σ. (2011), *Τα δικαιώματα του παιδιού. Ο δρόμος προς την Ελευθερία*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2010). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (1989). *Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού*. Διαθέσιμο στην: http://www.ddp.org.gr/wp-content/uploads/2011/07/diethnis_symvasi_gia_dikaiomata_paidiou.pdf
- Πλιόγκου, Β. (2006). Το δικαίωμα στην οικογένεια για τα εκτός γάμου γεννημένα παιδιά. Στοιχεία για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνική πραγματικότητα και τις ισχύουσες νομοθετικές διατάξεις. Στο: Μ. Λουμάκου, Α. Μπεζέ (Επιμ.). *Το Παιδί και τα Δικαιώματά του* (σ. 147-159). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Qvortrup, J. (2003). Παιδική ηλικία και κοινωνικές μακροδομές. Στο: Δ. Μακρυνιώτη (Επιμ.). *Κόσμοι της Παιδικής Ηλικίας. Τοπικά δ'* (σ. 49-66). Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης των Επιστημών του Ανθρώπου.
- Reble, A. (1992). *Ιστορία της Παιδαγωγικής* (Μετ. Θ. Χατζηστεφανίδης, Σ. Χατζηστεφανίδου-Πολυζώη). Αθήνα: Δ. Παπαδήμα.
- Φασούλης, Β. (2016). *Τα Δικαιώματα του Παιδιού. Ιστορική διάσταση, σύγχρονη εξέλιξη και η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Verhellen, E. (1998). Τα δικαιώματα των παιδιών. Στο: Ίδρυμα για το Παιδί και την Οικογένεια. *Ευρωπαϊκό Φόρουμ για την Οικογένεια - Ευρώπη - 21ος αιώνας: Όραμα και Θεσμοί* (σ. 114-122). Αθήνα: «Νέα Σύνορα»-Λιβάνη.